

Aandacht (Simone Weil)

Voorganger: Ds. Heleen Weimar

Lezingen:

1^e Schriftlezing: Deuteronomium 6,4-7

2^e Schriftlezing: Lucas 10,25-37

Inleiding

Bijna is de serie diensten over 'Allemaal heiligen' ten einde. Nog vier heiligen staan er op het programma en vandaag is dat Simone Weil, een frans-joodse filosofe en mystica. Zij stierf op 24 augustus 1943, op 34-jarige leeftijd, in Engeland. Niet in een concentratiekamp dus, wel door uitputting. Ze had al een slechte gezondheid en wilde uit solidariteit met haar landgenoten onder de Duitse overheersing niet méér eten dan het rantsoen van de kleinsten in Frankrijk. Ze sterft nagenoeg uitgehongerd.

Tijdens haar korte maar bijzonder intense leven heeft Simone Weil veel geschreven. Haar gedachten over Gods aanwezigheid in zijn afwezigheid hebben ons nog steeds iets te zeggen. Ook wat zij schrijft over aandachtig leven kan ons zeker inspireren. We zullen in deze dienst haar gedachten betrekken op twee bijbelgedeelten, over het liefhebben van God en over de liefde tot de naaste.

Preek

Gemeente van Jezus Christus,
Dat Simone Weil een mystica zou worden, lag niet in de lijn der verwachting. Ze groeide op in een niet-religieus joods gezin en studeerde filosofie. Na haar studie werd ze actief in de vakbeweging en combineerde haar werk als lerares filosofie met vakbondswerk. In 1934 werkte ze een jaar lang als arbeider in de fabrieken van onder meer Renault en hield een dagboek bij van haar ervaringen.

Een jaar later maakt ze met haar ouders een reis naar Portugal en is ze in een vissersdorp getuige van een processie. Daar overvalt haar 'plotseling de zekerheid dat het christendom bij uitstek een slavenreligie is en dat slaven niet anders kunnen dan zich erbij aan te sluiten, zijzelf, te midden van anderen, inclusief' (*Attente de Dieu* p.43). Deze mystieke ervaring wordt later gevolgd door nog twee andere, één tijdens een bezoek aan Assisi (de geboorteplaats van Franciscus) in 1938 en één een jaar later in het klooster van Solemnes. Daar, tijdens de missen van de Stille Week, gekweld door hevige hoofdpijnen, wordt ze overweldigd door een ervaring van goddelijke liefde, dwars door de fysieke pijn heen (*Attente de Dieu* p.43-45).

Maar behalve deze ervaringen van de 'liefdevolle presentie van een tijdeloze tegenwoordigheid', zijn er juist de ervaringen van de afwezigheid van God.

Simone Weil heeft hier heel veel over nagedacht en die ervaringen van afwezigheid op een religieuze manier geduid. Ze schrijft erover in paradoxen die zo kenmerkend zijn voor de mystiek. Zo heeft ze het over de 'heilige ervaring van afwezigheid'.

En over het bestaan van God zegt ze: 'Het bestaan van God mogen we best ter discussie stellen, maar zijn liefde niet. Er is maar één Godsbewijs en dat is dat wij doorgaan met hem beminnen. God is aanwezig in onze werkelijkheid zoals brood aanwezig is in de honger, het water in de dorst. God is aanwezig in het onstillbare verlangen naar God. God is aanwezig in de aanhoudende klacht 'mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?'

God is niet anders aanwezig in deze wereld dan afwezig. De intense ervaring van de afwezigheid van God brengt Simone Weil tot een vorm van aandachtig leven, van aandachtig wachten op God. Het wachten op God resulteert in een intensieve toewending naar de schepping waaruit God zich teruggetrokken heeft, maar die nog steeds de sporen van zijn afwezigheid draagt.

Over deze houding van aandachtig leven en aandachtige toewending naar de wereld en de ander lezen we een aantal fragmenten uit haar boek '*Wachten op God*'

Teksten van Simone Weil uit 'Wachten op God' (Attente de Dieu)

Hoewel men dat tegenwoordig volledig uit het oog verloren schijnt te hebben, is het werkelijke en bijna enige doel van onderwijs het vormen van het vermogen ergens aandacht voor te hebben. De meeste dingen die op school geleerd worden, hebben ook een waarde op zich, maar dat is van secundair belang. Alle oefeningen die echt een beroep doen op het vermogen ergens je aandacht bij te bepalen, zijn goed, welke oefening van aandacht het ook is.

Als je een uur lang met je volle aandacht naar de oplossing van een wiskundesom aan het zoeken bent, en je bent nog niets verder dan toen je eraan begon, dan heb je toch minuut na minuut vorderingen gemaakt op een heel ander vlak, namelijk in de dimensie van het mysterie. Zonder je ervan bewust te zijn en zonder er iets van te voelen, heeft die schijnbaar vruchteloze poging meer licht in je ziel gebracht.

Aandacht bestaat uit het opschorten van je gedachten, het open, leeg en beschikbaar zijn voor het onderwerp waar je je op richt. (...) Het denken moet zich ten aanzien van alle specifieke gedachten en alle al eerder gevormde gedachten gedragen als iemand die bovenop een berg staat en die, terwijl hij voor zich uit kijkt, toch ondertussen al die bossen en open vlakten onder hem ziet, zonder er naar te kijken. En het belangrijkste is dat het denken leeg moet zijn, afwachtend, maar zonder ergens naar op zoek te zijn, en ondertussen open te staan om datgene wat binnen zal dringen in zijn naakte waarheid te ontvangen.

Er is een Eskimo-verhaal dat het ontstaan van het licht als volgt verklaart: 'Er was eens een raaf. Omdat het altijd een eeuwig nacht was, kon hij nergens eten vinden. Hij wilde dat er licht kwam en dat de aarde werd verlicht.' Als er een heel diep verlangen is, en het verlangen is werkelijk naar licht, dan maakt het verlangen dat het er komt. En een verlangen is echt als je er met je volle aandacht bij bent.

Niet alleen de liefde tot God heeft als kern aandacht. De naastenliefde, waarvan we weten dat ze één is met de liefde tot God, heeft dezelfde dragende grond. De ongelukkigen op aarde hebben niets anders nodig dan mensen die het vermogen hebben aandacht aan hen te schenken. Dat komt maar heel zelden voor. Het is vreselijk moeilijk. Het is bijna een wonder als het gebeurt. Het is een

wonder.

De volheid van de liefde tot de ander is in staat te zijn aan die ander eenvoudig te vragen: 'Waar lijdt je aan?' Het is weten dat die ongelukkige bestaat, niet als een ongelukkige in een verzameling, niet als een geval dat behoort tot de sociale categorie van de 'ongelukkigen', maar als iemand die precies zo is al jijzelf, iemand die op een unieke, niet na te bootsen manier door het ongeluk getroffen en getekend is. Het is voldoende, maar noodzakelijk, dat je die ander kunt aanzien met een blik die in de eerste plaats aandachtig is, dat wil zeggen dat de geest leeg is, dat je eigen gedachten plaats hebben gemaakt teneinde degene naar wie je kijkt in zijn totale waarheid in je op te kunnen nemen. De enigen die daartoe in staat zijn, zijn de mensen die tot aandacht in staat zijn.

Jezus heeft ons duidelijk gemaakt dat de liefde voor de naaste de uitwisseling is van barmhartigheid en dankbaarheid, die zich als een bliksemschicht voltrekt tussen twee mensen. Eén van de twee is niet meer dan een stuk weerloos vlees, zonder naam, en waar niemand iets van weet. Degenen die er langs lopen, merken hem nauwelijks op, en een paar minuten later weten ze niet eens meer dat ze hem gezien hebben. Eén iemand slechts staat stil en geeft hem aandacht. Wat hij daarna doet is

zuiver het gevolg van dat ene moment van aandacht.

Aandacht is scheppend. Maar op het moment dat die aandacht er is, is zij de verloochening van het ik. Tenminste als het pure aandacht is. De mens aanvaardt dan dat hij een vermindering ondergaat door zijn energieverbruik zo te richten dat hij zijn macht niet vergroot, maar het voor de ander mogelijk maakt onafhankelijk van hem te bestaan. En meer nog: het bestaan van de ander werkelijk willen, betekent zich in hem verplaatsen, werkelijk met hem mee te voelen en delen in de toestand van trage materie waarin die ander zich bevindt. Door dat te doen krijgt men, na en naast God, het vermogen een ander op een scheppende wijze te beamen.

Tot zover Simone Weil over liefde, over aandacht en over schepping en het verband daartussen. Zij meent dus dat schepping - voor God zelf en voor de mens - niet een maken uit niets is, maar een plaatsmaken ten gunste van iets of iemand die tot bestaan komt. Schepping is niet een uitbreiding, een expansie. Eerder een inkrimping, een zelfbeperking. Liefde is allereerst zelf terugtreden, plaatsmaken. Zo is Gods teruggetreden om plaats te maken voor ons. Hier kunnen wij misschien nog wat van leren. Aandacht - niet als de focus van een willend ego, gericht op resultaat, maar een intens en belangeloos verlangen om de realiteit, ook de realiteit van de ander, werkelijk te laten gebeuren en te ondergaan. Aandacht is geconcentreerde gerichtheid en wachten tegelijk, een soort actieve passiviteit, een ontspannen inspanning. Het is jezelf vergeten en er toch helemaal bij zijn, zoals het kind op school dat geconcentreerd bezig is een wiskunde probleem op te lossen. Die aandacht brengt ons het dichtst op de huid van de werkelijkheid, maar met schroom, met een soort huiver om die werkelijk met ons eigen willen en kunnen in te vullen.

Zo werkt het ook, zegt Simone Weil, in onze aandacht voor iemand anders, vooral als die iemand eigenlijk niemand is, een hoopje ellende langs de weg. We zijn misschien te snel geneigd om het weldoen van de Samaritaan op te vatten als een beweging vanuit zichzelf, als een emotie van medelijden naar de ander toe, als een gevoel van warmte waarmee ik de ander warmen kan. Simone Weil maakt ons erop attent dat de Samaritaan vooral iets niet doet: hij weet dat hij hier de sterkere is, maar hij houdt zich in, laat de energie niet van zichzelf uitgaan, hij oefent geen macht uit en zo ziet hij af van wie hij zelf is. Pas in de open ruimte die dan ontstaat krijgt de liefde kans. De wederkerigheid begint bij het jij en verandert het ik. Zo werkt de hefboom van de scheppende aandacht, aandacht waarin de ander tot bestaan komt. En zo opent zich ook de verhouding van 'ik en jij' naar de lichtende ruimte van 'ik en Gij'.

Maar waarom zouden we kleiner willen worden, willen krimpen, plaats willen maken voor een ander?

Waarom zouden we ons kostbare ik weggeven? Simone Weil maakt in dit verband onderscheid tussen het ik en de ziel. Het ik is ballast, het ik dat zich als een koninkje verschanst in zijn illusionaire koninkrijkje, het ik dat de wereld met zichzelf wil vervullen, dat de ander geen recht van bestaan gunt. De ziel daarentegen is voor Simone Weil van onschatbare, absolute waarde, van eeuwigheidswaarde, omdat ze door God wordt bemind. De ziel, dat is wat God in ons liefheeft. En omdat ze van die liefde leeft, is zij waarlijk vrij. Vrij om het ik, dat denkbeeldige eigendom, op te geven.

Simone Weil is hierin heel erg ver gegaan. Ze kromp letterlijk in, ze hongerde zichzelf uit met de dood tot gevolg. Ik denk niet dat we haar hierin als voorbeeld hoeven nemen.

Maar wat wij zeker van haar kunnen leren, en waartoe

zij ons werkelijk kan inspireren, is dat het inkrimpen van ons ik, om onze ziel te behouden en een ander te laten bestaan, begint met aandacht. Echte aandacht, waarin je jezelf vergeet.

Dat is te oefenen, zoals op school. Dat is te leren, stap voor stap.

Amen

Bronnen

Germain Creyghton, *Overweging bij teksten van Simone Weil*, preek Dominicuskerk 3 mei 2015

Frits de Lange, *Aandachtig leven. Simone Weil en de afwezige God*.

Jacques De Visscher, 'Simone Weil' in *Denkers en religie*, red. Hans Achterhuis e.a.